

JÄMSTÄLLDHETS
MYNDIGHETEN

NSPM.

Nationella samordningen mot
prostitution och människohandel

SVERIGES
RIKES
LAG

VARFÖR DÖMS SÅ FÅ FÖR MÄNNISKOHANDEL?

En analys av två forskningsstudier om hur människohandels- och
människoexploateringsbrotten tillämpas i svenska domstolar

SAMMANFATTNING

Väldigt få personer döms för människohandel eller människoexploatering i Sverige. Jämställdhetsmyndigheten har tagit fram två studier som analyserat domstolsärenden. Syftet med studierna är att öka förståelsen om de svårigheter som finns kopplat till lagstiftningen. Det här är en sammanfattande analys av de två studierna.

En övergripande slutsats i analysen är att lagstiftningen om människohandel och människoexploatering är onödigt komplex. Eftersom få ärenden leder fram till åtal har domstolar väldigt låg kunskap om dessa ärenden. Det bidrar till att lagstiftningen tolkas och tillämpas på olika sätt.

Jämställdhetsmyndighetens rekommendationer är:

- 1 En statlig utredning för att göra en översyn av bestämmelserna i 4 kap. 1a och 1b §§ brottsbalken (människohandels- och människoexploateringsbrotten).
- 2 Riksåklagaren behöver driva mål om människohandel till Högsta domstolen för att förtydliga hur lagstiftningen ska tolkas och tillämpas.
- 3 Utbildningsinsatser till domstolarna behövs. Kunskap om den särskilda utsatthet som offer för människohandel och människoexploatering befinner sig i är generellt låg hos domstolarna.
- 4 Polismyndigheten behöver säkerställa att specialistkunskap finns i hela landet för att framgångsrikt kunna genomföra utredningar.
- 5 Brottsoffer bör på enkla sätt kunna utkräva kompensation. När brottsoffer har låga incitament att medverka finns en risk att utredningar försvåras.

Jämställdhetsmyndigheten Göteborg, oktober 2024.
Diarienummer: ALLM 2024/247

Har du frågor om denna publikation, kontakta:
Paulina Bolton, tel: 070-784 75 35

BAKGRUND TILL STUDIERNA

Svenska myndigheter kommer varje år i kontakt med hundratals personer som kan antas fallit offer för människohandel eller människoexploatering. Utöver detta finns också ett stort mörkertal. Det är idag mycket få ärenden som leder till åtal och ännu färre som leder till fällande dom. Något som Sverige har mottagit kritik för internationellt. För de som bedriver människohandel i Sverige är riskerna låga och vinsterna stora. Få brottsutsatta får upprättelse i domstol.

Det finns olika orsaker till att Sverige har få fällande domar inom människohandelsområdet. I egenskap av nationell samordnare mot människohandel så har Jämställdhetsmyndigheten låtit ta fram två studier som analyserar hur människohandels- och människoexploateringsbrottet tolkats och tillämpats i svenska domstolar. Syftet med studierna är att öka förståelsen för den komplexitet som finns i tillämpningen av människohandelsbrottet i svenska domstolar.

Anna Sonnsjö Andersson¹ har skrivit den ena studien² som analyserar åtal för människohandel för sexuella ändamål. Den andra studien³ är skriven av Märta Johansson⁴ och analyserar åtal för människohandel för tvångsarbete och åtal för människoexploatering för tvångsarbete eller arbete under orimliga villkor. Båda studierna har analyserat de ärenden som lett till åtal från den lagförändring som skedde 2018 till 2023 inom respektive brottskategori.

I denna publikation presenteras först sammanfattningar av studierna och därefter en gemensam analys av resultaten och rekommendationer.

¹ Anna Sonnsjö Andersson är doktorand på Juridiska Fakulteten på Lunds universitet.

² Sonnsjö Andersson, Anna, Människohandel för sexuella ändamål: om tolkning och tillämpning av 4 kap. 1A§, Jämställdhetsmyndigheten, underlagsrapport 2024:6, 2024.

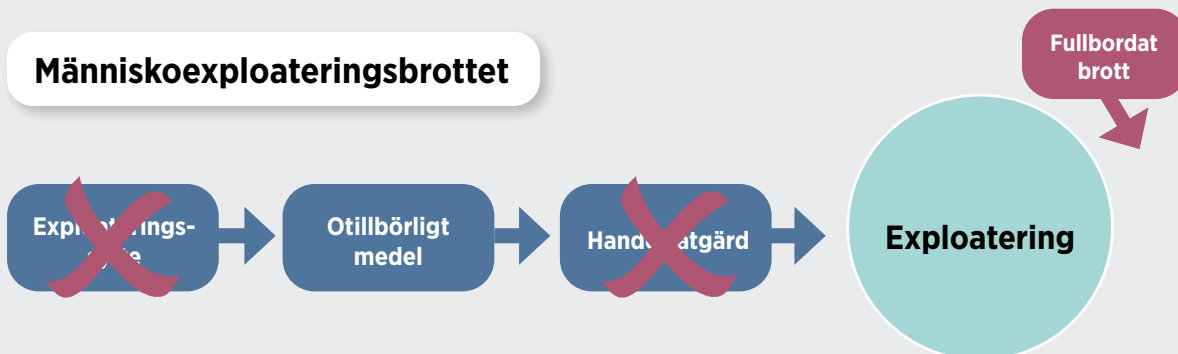
³ Johansson, Märta, Människohandel och människoexploatering på den svenska arbetsmarknaden. En uppföljning. The Council of the Baltic Sea States (CBSS), 2024.

⁴ Märta Johansson är universitetslektor på institutionen för beteende-, social- och rättsvetenskap på Örebro universitet.

Människohandelsbrottet

Människoexploateringsbrottet

Om människohandels- och människoexploateringsbrotten och dess reglering i Sverige

Människohandel

Brottet människohandel infördes i Sverige år 2002 och bestämmelsen finns i 4 kap 1a § brottsbalken. Regleringen var nödvändig utifrån nya åtaganden för Sverige som följer av FN-protokollet mot människohandel och EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel. Brottet har tre centrala rekvisit: gärningspersonen ska genom ett (1) otillbörligt medel företa en (2) handelsåtgärd med brottsoffret i (3) syfte att denne ska exploateras för ett visst utpekat ändamål.

Ett otillbörligt medel kan vara olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons utsatta belägenhet. En handelsåtgärd kan vara rekrytering, transport, överföring, inhyshusning eller mottagande av en person.

Exploateringsrekvisitet innebär att gärningspersonen måste ha haft som avsikt med handelsåtgärden att personen skulle exploateras. Brottet är fullbordat när handelsåtgärden vidtagits genom ett otillbörligt medel och med ett exploateringssyfte. Den efterföljande exploateringen behöver inte ha skett för att brottet ska ha fullbordats. Brottet omfattar flera olika exploateringsformer bland annat sexuella ändamål, tvångsarbete och annan verksamhet som innebär nödläge för den utsatte. Den senare formen kan omfatta exploatering i arbete men även fler former som t.ex. tiggeri och kriminalitet.

Människoexploatering

Människoexploatering finns i 4 kap. 1b § brottsbalken och infördes år 2018 för att fånga upp handlingar som inte faller under människohandelsparagrafen. Brottet har två rekvisit: att (1) en person genom en viss påverkan, (2) exploaterar en annan i viss verksamhet. Brottet är avgränsat till tre exploateringsformer: tvångsarbete, arbete under uppenbart orimliga villkor och tiggeri. Brottet är fullbordat när exploateringen inletts.

Enligt Högsta domstolens dom i NJA 2022 s. 23 ska gärningen, vid en helhetsbedömning, dessutom ha ett inte obetydligt inslag av integritetskränkning. Exempel på den påverkan som gärningspersonen kan använda är olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation. Med arbete under uppenbart orimliga villkor avses arbete eller tjänst under villkor som är så dåliga att de, vid en objektiv helhetsbedömning av omständigheterna, på ett påfallande sätt skiljer sig från vad som får anses acceptabelt på arbetsmarknaden i övrigt. I förarbetena lämnas ett par exempel på vad det kan handla om: att en person får arbeta för en synnerligen låg lön, oavlönat eller under orimligt långa arbetsdagar.

Det kan även handla om att den anställde utsätts för oacceptabla säkerhetsrisker i arbetet, eller att arbetsgivaren i samband med arbetet tar ut orimligt hög ersättning för en resa eller för mat eller boende, vilka sedan dras av från inarbetad lön.

STUDIEN OM ÅTAL FÖR MÄNNISKOHANDEL FÖR SEXUELLA ÄNDAMÅL

Studien⁵ omfattar samtliga 14 mål under 2018 – 2023 där åtal väckts för människohandel för sexuella ändamål. Studien inkluderar även information och material som berör hur människohandelsärenden handläggs hos Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten. Detta för att kunna resonera kring organisatoriska faktorer som kan påverka rättstillämpningen.

Analysen av prövningen i domstol visar på främst tre problemområden:

1 Bevisvårigheter rörande rekvisiten otillbörligt medel och exploateringssyfte

För det första föreligger det bevisvårigheter rörande rekvisiten otillbörligt medel och exploateringssyfte. Det är svårt att hitta stödbevisning utöver målsägandes berättelse kopplat till dessa två led. Det är också svårt att styrka hur offrets situation varit i ett annat land om brottet begåtts eller inletts där, vilket kan vara viktigt för att bevisa att ett otillbörligt medel använts.

Angående exploateringsnytt är det särskilt svårt att styrka gärningsmannens avsikt eftersom det rör sig om ett så kallat överskjutande uppsåt. Ett överskjutande uppsåt betyder att gärningspersonen haft ett särskilt syfte med den handling som utförs. Det avsedda syftet med handlingen behöver dock inte ha förverkligats för att brottet ska anses fullbordat. I människohandelsärenden är syftet exploatering av olika slag. När åtalet berör ett flertal tilltalade kan det också vara svårt att bevisa att samtliga personers handlingar hade avsikten att målsäganden skulle exploateras.

2 Tolkningsproblem av vad som innebär en utsatt belägenhet och vad som utgör en handelsåtgärd

För det andra råder det tolkningsproblem för vad som utgör en handelsåtgärd och vad som innebär en utsatt belägenhet (vilket är ett otillbörligt medel som gärningspersonen kan använda mot den brottsutsatta). Gällande kravet på utsatt belägenhet är det oklart vilken grad av utsatthet som krävs. Ofta ställs ett mycket högt krav på graden av utsatthet som målsäganden behöver ha befunnit sig i för att det ska anses utgöra en utsatt belägenhet. I ett mål var målsäganden en fattig kvinna utan utbildning eller egna pengar. Hon befann sig i Sverige utan att kunna veta sig svenska eller engelska. Åklagaren menade att hon därför var beroende av den tilltalade och därmed i en utsatt belägenhet. Domstolen fastslog utan motivering att det inte utgjorde en utsatt situation. Det framgår i studien att domstolen sällan motiverar varför man anser att de omständigheter som åklagaren lagt fram inte konstituerade den grad av utsatt belägenhet som domstolen anser krävs.

Gällande kravet på handelsåtgärd så visar studien att det råder oklarheter kring hur rekvisitet ska tolkas. I ett mål ansåg domstolen att gärningspersonerna inte rekryterat målsäganden eftersom hon själv tagit initiativ till resan till Sverige. Det kan noteras att målsäganden var under 18 år. Eftersom en annan person än de tilltalade hade betalat för resan ansåg domstolen inte heller att de tilltalade hade transporterat flickan. Att målsäganden anvisades till att sova utomhus när hon väl anlät till Sverige ansågs inte utgöra en inhysning. Domstolen ansåg inte heller att de tilltalade hade tagit emot flickan eftersom domstolen menade att den bedömningen måste göras tillsammans med bedömningen om

⁵ Sonnsjö Andersson, Anna, 2024. [Människohandel för sexuella ändamål \(Underlagsrapport 2024:6\) | Jämställdhetsmyndigheten \(jamstalldshetsmyndigheten.se\)](https://www.jamstalldshetsmyndigheten.se/underlagsrapport-2024-6).

de tilltalade hade ett exploaterings syfte. Att den bedömningen ska göras ihop är inget som följer av lagtexten och domstolen motiverade inte heller varför man kom till den slutsatsen. Visserligen måste gärningspersonen haft ett exploaterings syfte vid tillfället då handelsåtgärden vidtogs, men det finns inget krav på att det ena måste vara uppfyllt för att det andra också ska anses vara det.

I ett annat mål som rörde en 14-årig flicka ansåg domstolen att hon inte blivit transporterad av den tilltalade eftersom körsträckan varit kort och att den tilltalade suttit i bilens bakre del. Den tilltalade hade organiserat resan och det var bevisat att han hade ett exploaterings syfte med resan. Det är oklart varför transportens längd påverkade bedömningen och varför man ansåg att den tilltalade inte var ansvarig för transporten enbart på grund av att han satt i baksätet.

3 Utmaningar med att beskriva och precisera den brottsliga gärningen

För det tredje är det en utmaning för åklagaren att beskriva och precisera den brottsliga gärningen på ett ändamålsenligt sätt. Detta eftersom människohandelsärenden ofta rör sig om komplexa och utdragna händelseförlopp som ofta sker över landsgränser. Författaren menar även att det kan vara kontraproduktivt att samma gärningsbeskrivning ligger till grund både för ett påstående om människohandel och ett påstående om koppleri i andra hand. Problemet består i att brotten tar sikte på olika omständigheter och olika skeden i händelseförloppet. Att behöva lägga fokus på att bevisa den efterföljande prostitutionsverksamheten, vilket främst är relevant för koppleribrottet, kan påverka hur mycket resurser som kan läggas på att bevisa de omständigheter som krävs för att bevisa människohandelsbrottet.

● Brottsoffrens utsatthet i egenskap av att vara migrant

Författaren väljer även att lyfta den särskilda utsatthet som det ofta innebär att vara migrant. Majoriteten av brottsoffren i de ärenden som lett till åtal är migranter och de är uteslutande kvinnor och flickor. Majoriteten av gärningspersonerna är män. Författaren menar att den särskilda utsatthet som det ofta innebär att vara migrant bör beaktas under utredningen och domstolsprövningen. Författaren rekommenderar att kunskap om migranternas särskilda utsatthet bör inkluderas i stödmaterial och vägledning hos Åklagarmyndigheten.

● Kompensation

Studien konstaterar att det endast i ett av de analyserade målen görs anspråk å brottsoffrets vägnar på den vinst från exploateringen som gärningspersonen tagit. Att ett offer för människohandel har rätt att framställa anspråk på den obehöriga vinst som gjorts genom den sexuella exploateringen följer numer av praxis från Europadomstolen. Författaren menar att myndigheter behöver utveckla mekanismer som kan möjliggöra sådana anspråk samt säkerställa att brottsoffer får information om möjligheten.

● Resurser och kompetens

Slutligen gör författaren bedömningen att det är viktigt med tillräckliga resurser för att kunna driva stora och komplexa ärenden. Fokus framöver bör även ligga på kompetenshöjande arbete i rättskedjans samtliga led parallellt med framtagandet av stödmaterial och rättslig vägledning som beaktar människohandelsbrottets särskilda omständigheter.

STUDIEN OM ÅTAL FÖR MÄNNISKOHANDEL ELLER MÄNNISKOEXPLOATERING FÖR TVÅNGSARBETE

Studien⁶ inkluderade alla sju mål där straffrättsligt ansvar prövats för arbetskraftsexploatering mellan 2018 och 2023. Åtalen har rört brotten människohandel för tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte och/eller människoexploatering i tvångsarbete eller arbete under uppenbart orimliga villkor.

I tre av de sju målen yrkades i första hand ansvar för människohandel, och i andra hand för människoexploatering. I de övriga fyra målen yrkades i första hand ansvar för människoexploatering. Inget av målen där åtal väcktes för människohandel ledde till fällande dom. I två mål dömdes till ansvar för människoexploatering i arbete under uppenbart orimliga villkor. Inget mål ledde till fällande dom för människoexploatering i tvångsarbete.

● **Analys av domstolarnas bedömningar**

Studien visar att den vanligaste orsaken till att de åtal som inte lett till fällande dom rör krav kopplade till exploatering. För människohandelsbrottet krävs att åklagaren kan bevisa att gärningsmannen haft ett exploateringssyfte och för människoexploateringsbrottet behöver åklagaren visa att själva exploateringen ägt rum antingen i form av tvångsarbete eller arbete under uppenbarlig orimliga villkor. Svårigheterna handlar både om tolkningsproblem och bevisvärigheter. I vissa mål rör det sig även om felaktig rättstillämpning.

● **Tolkningsproblem kopplat till kravet på integritetskränkning**

En återkommande svårighet i mål om människoexploatering rör det inslag av integritetskränkning som krävs. Även i mål om människohandel finns krav på integritetskränkning. Kravet i människohandelsbestämmelsen tolkas dock på ett annat sätt vilket inte orsakat samma tillämpningsproblem. I människohandelsbestämmelsen utgör användandet av ett otillbörligt medel en integritetskränkning i sig. Det behöver alltså inte föras bevisning om en integritetskränkning utöver detta. I mål om människoexploatering är det däremot inte självklart att det otillbörliga medlet anses vara en integritetskränkning. Endast ett mål om människoexploatering har nått Högsta domstolen (NJA 2022 s. 32). I detta mål har domstolen tolkat bestämmelsen och förarbetena som att vissa av de otillbörliga medlen utgör en integritetskränkning, men inte alla.

Ofta har tings- och hovrätterna tolkat bestämmelsen på så sätt att det måste ske en integritetskränkning under själva exploateringen. En integritetskränkning skulle till exempel kunna hittas i arbetsförhållandena eller behandlingen av målsäganden. Högsta domstolen menade att det ska göras en samlad bedömning av alla omständigheter för att bedöma om behandlingen varit integritetskränkande. I det avgörandet vägde domstolen in de tidigare slutsatserna man gjort i målet som rörde uppenbart orimliga arbetsvillkor, undermåliga boenden och otillbörliga medel och avgjorde om dessa omständigheter tillsammans kan utgöra en integritetskränkning. I flera mål i tings- och hovrätterna har inte Högsta domstolens praxis följts och man har i stället sökt en enskild faktor som i sig kan anses vara integritetskränkande. En ytterligare svårighet är att domstolarna krävt en hög nivå av integritetskränkning för att det ska anses att exploatering ägt rum. Det råder dock oklarhet kring hur hög den nivån ska vara.

⁶ Johansson, Märta, 2024. [Människohandel och människoexploatering på den svenska arbetsmarknaden. En uppföljning. – CBSS.](#)

● Tolkningsproblem och bevisvärigheter om uppenbart orimliga villkor

Även rekvisitet arbete under uppenbart orimliga villkor i människoexploateringsbestämmelsen ansågs sällan vara uppfyllt i de analyserade målen. Här rör det sig dels om bevisvärigheter kring de faktiska förhållandena, dels om oklarheter kring vad som ska tolkas som uppenbart orimliga villkor. I flera mål ansåg domstolen att villkoren var orimliga - men inte uppenbart orimliga. Det kan till exempel handla om lön som ligger långt under gällande kollektivavtal, men frågan är hur långt under dessa löner ska vara för att det ska anses vara uppenbart. Domstolarna motiverade sällan varför man gjorde bedömningen att villkoren inte ansågs uppenbart orimliga. En orsak till tolkningsvärigheterna kan vara den splittrade bild som förarbetena till lagen kommunicerar. Å ena sidan ska brottet fånga upp mindre allvarliga gärningar som inte täcks av människohandelsbrottet. Å andra sidan menar man att det ska vara höga krav för att exploatering ska anses föreligga.

● Fel rättstillämpning när rekvisit blandas ihop

Studien visar även att det finns exempel på felaktig rättstillämpning både i mål om människohandel och människoexploatering. I ett mål om människohandel för tvångsarbete prövade tingsrätten om målsäganden hade utsatts för en integritetskränkning under själva exploateringen. Enligt människohandelsbestämmelsen är det dock inte ett krav att själva exploateringen ska ha ägt rum. Brottet är fullbordat när en handelsåtgärd (genom ett otillbörligt medel) är vidtagen om gärningspersonen hade för avsikt att exploatera. När tingsrätten efterfrågar bevis på något som skett under själva exploateringen så efterfrågas bevis om en omständighet som inte behöver ingå i själva brottet.

I ett annat mål gällande människoexploatering ansåg domstolen att syftet med att målsäganden togs till Sverige för att arbeta var avgörande för om exploatering skulle anses ha skett. Även i detta mål blandas rekvisit ihop mellan de två olika brotten. Det är endast i människohandelsbestämmelsen som det krävs ett exploaterings syfte vid tidpunkten för en handelsåtgärd. Avgörande är om exploatering ägde rum genom ett otillbörligt medel. Det behövs inte visas att gärningspersonen transporterade målsäganden till Sverige för ett visst ändamål.

● Otillbörliga medel och handelsåtgärd

Studien har inte identifierat svårigheter kopplade till rekvisiten otillbörligt medel och handelsåtgärd i någon stor omfattning. Endast i ett mål ansågs rekvisitet otillbörligt medel inte uppfyllt. Författaren menar att bestämmelsen inte tillämpades enligt Högsta domstolens praxis i det målet. Tingsrätten tolkade målsägandens bostad hos arbetsgivaren som ett bevis för att exploatering inte skett eftersom målsäganden hade ovillkorlig tillgång till bostad. Enligt Högsta domstolens praxis kan dock en bostad hos arbetsgivaren försätta målsäganden i ett förstärkt beroendeförhållande och bostaden kan användas som ett otillbörligt medel.

● Missuppfattningar om tvångsarbete

I endast två av de sju åtalen som ingår i studien väckte åklagaren åtal för exploateringsformen tvångsarbete. Inget av dessa ledde till fällande dom. Detta kan jämföras med Norge och Finland som uppvisar ett flertal⁷ fällande domar om tvångsarbete. Författaren menar att detta kan ha sin grund i en missuppfattning hos svenskt rättsväsende om vad begreppet tvångsarbete innebär. I ärenden som nått domstolen har det vanligtvis prövats hur svåra arbetsförhållandena varit, istället för den ”ofrivillighet under hot” som är grunden till att något anses vara tvångsarbete enligt internationella definitioner. Nivån på det hot som krävs är, enligt internationella konventioner och förarbeten till svensk lagstiftning, lågt satt.

⁷ Norge har 10 fällande domar om tvångsarbete totalt. Finland har minst nio fällande domar om tvångsarbete mellan åren 2006-2020.

ÖVRIGT FRÅN STUDIEN

Utöver analysen av domstolarnas bedömningar i målen har författaren undersökt möjligheten för utsatta arbetstagare att göra anspråk på utebliven lön och gjort intervjuer med yrkesverksamma som har erfarenhet av att arbeta i ärenden om människohandel.

● Få offer får tillgång till kompensation

Det finns en möjlighet att i samband med den straffrättsliga processen i domstolen göra anspråk på utebliven lön. Men i ljuset av de få fällande domar som finns riskerar målsäganden att inte få någon ersättning för utfört arbete om de söker denna ersättning i samband med brottmålet. Författaren har därför undersökt möjligheterna att genom ett civilrättsligt förfarande nyttja den särskilda lag⁸ som ger personer utan rätt att visas i Sverige möjlighet att utkräva utebliven lön. Det finns både praktiska och ekonomiska hinder för att kunna åberopa de rättigheter som lagen tillförsäkrar utsatta arbetstagare.

Att få tillgång till rättshjälp och möjligheten att inte utvisas innan man kunnat framställa ett anspråk är avgörande faktorer för att kunna få sina rättigheter tillgodosedda. Dessa förutsättningar är dock sällan tillgängliga för de personer som lagen avser skydda. Författaren menar att lagen därmed inte är effektiv och att det i dagsläget är relativt riskfritt, och därmed kostnadseffektivt, att låta bli att betala ut löner till arbetstagare som saknar rätt att arbeta i Sverige.

Enligt det EU-direktiv⁹ som lagen bygger på finns en skyldighet att informera om lagens rättigheter till personer som arbetar i landet utan tillstånd. Det råder dock oklarheter kring vilken myndighet i Sverige som har skyldighet att tillhandahålla och sprida den informationen. Detta har lett till att det finns låg medvetenhet hos arbetstagare om de rättigheter som lagen ger.

● Intervjustudie med yrkesverksamma

Författaren har även gjort intervjuer med polis, åklagare och regionkoordinatorer mot människohandel. Där framkommer bland annat att arbetstagare som potentiellt är utsatta för människohandel eller människoexploatering sällan berättar om missförhållandena. De har ofta en tung försörjningsbörda och är ofta i beroendeförhållande till arbetsgivaren. Det finns samtidigt få incitament för dem att medverka i en rättsprocess eftersom chanserna att få stanna i Sverige och arbeta är mycket låga. Även möjligheterna att få tillbaka utebliven lön eller annan kompensation är begränsade.

Poliser och regionkoordinatorer önskar tydligare riktlinjer om vilka arbetsförhållanden som kan anses vara straffbara. Poliser och åklagare beskriver att arbetskraftsexploatering är särskilt komplicerad att utreda eftersom det sker inom ramen för annan laglig verksamhet. Komplexa ekonomiska och bolags- och arbetsrättsliga förhållanden samt gränsöverskridande aspekter, försvårar utredningarna ytterligare. Det uppges även finnas behov av mer utredningsresurser inom Polisen. Det låga minimistrafteffekt och att få ärenden leda till fällande dom kan också ha en hämmande inverkan på utredningarna och beslut om att väcka åtal.

⁸ Lag (2013:644) om rätt till lön och annan ersättning för arbete utfört av en utlänning som inte har rätt att vistas i Sverige.

⁹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/52/EG av den 18 juni 2009 om minimistandarder för sanktioner och åtgärder mot arbetsgivare för tredjelandsmedborgare som vistas olagligt (sanktionsdirektivet).

JÄMSTÄLLDHETSMYNDIGHETENS ANALYS AV DE TVÅ STUDIERNÄ

Studierna synliggör flera gemensamma svårigheter kring tolkning och tillämpning av människohandels- och människoexploateringsbestämmelserna. Lagstiftningen i sig är komplex och många av omständigheterna kring brotten är av sin natur svåra att bevisa. Det råder oklarhet kring hur flera centrala rekvisit ska tolkas och det finns väldigt lite vägledande praxis. Även där det finns praxis så har tings- och hovrätterna svårigheter att tillämpa den. I många mål saknas utförlig motivering från domstolarna om skälen till att man landat i sina bedömningar vilket ytterligare försvårar en förutsägbar rättstillämpning.

Genomgången av studierna tyder på att domstolarna saknar kunskap om denna typ av brottslighet och den särskilda utsatthet som finns hos brottsoffren. Eftersom få mål når domstol är erfarenheten av att tillämpa lagstiftningen begränsad. Även övriga rättsvårdande myndigheter bedöms vara i behov av mer kunskap om brottsligheten och tillräckliga resurser för att kunna driva förundersökningar.

Utredningar försvåras av att incitamenten för brottsoffer att medverka är låg. Till detta kan också tilläggas att få brottsutsatta beviljas tillfälliga uppehållstillstånd för att medverka i utredningar. Sverige har fått kritik från GRETA¹⁰ att de möjligheter som finns att erbjuda uppehållstillstånd inte används i större utsträckning.¹¹

¹⁰The Council of Europe's Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA). GRETA ansvarar för att övervaka implementeringen av Europarådets konvention om bekämpandet av människohandel.

¹¹ GRETAs tredje utvärdering av Sverige, Evaluation Report Sweden – Third Evaluation round: [1680acf80b \(coe.int\)](https://www.coe.int/t/dahlg/HRA/ETSR/ETSR_2018_Sweden.pdf). Utvärderingar sker vart fjärde år.

Överblick av svårigheter vid domstolarnas tillämpning

Tabellen visar vilka problem som finns i tillämpningen av lagstiftningen om människohandel och människoexploatering. Kopplat till rekvisiten uppstår olika svårigheter. Beroende på vilken exploateringsform ärendet gäller finns olika svårigheter.

		Människohandel			Människoexploatering	
		Otillbörligt medel	Handelsåtgärd	Exploateringssyfte	Otillbörligt medel	Exploatering i tvångsarbete eller arbete under uppenbart orimliga villkor
Arbete▶		• Ej tillämpningsproblem i stor utsträckning	• Ej tillämpningsproblem i stor utsträckning	• Bevisvårigheter • Tolkningsproblem, • Felaktig rättstillämpning	• Ej tillämpningsproblem i stor utsträckning	• Bevisvårigheter • Tolkningsproblem, • Felaktig rättstillämpning
Sexuella ändamål▶		• Bevisvårigheter • Tolkningsproblem	• Tolkningsproblem	• Bevisvårigheter		

● Lagstiftningen är komplext utformad

De två aktuella studierna visar att lagstiftningen i sig kan vara en bidragande orsak till de få fällande domar vi har i Sverige.

Det är därför viktigt att utreda om lagstiftningen tillämpas på det sätt som var lagstiftarens avsikt. Resultaten från studierna visar att lagstiftningens komplexitet gör den mycket svår att använda i praktiken. Många handlingar som borde falla under bestämmelserna lagförs inte. I båda studierna finns även exempel på direkt felaktig rättstillämpning. Lagstiftningen behöver förenklas för att kunna lagföra de gärningar som bestämmelserna är avsedda att omfatta.

● ”Otillbörligt medel” är fortfarande svårt att bevisa

Lagförändringen som skedde 2018 avsåg att förtydliga de otillbörliga medlen, men som framgår av studien om sexuella ändamål kvarstår omfattande tillämpningsproblem kring det rekvisitet. Studien om arbetskraftsexploatering pekar på att det inte finns samma tillämpningsproblem för otillbörliga medel kopplat den exploateringsformen. Människohandelslagstiftningen skiljer sig åt i de europeiska länderna. I Belgien utgör exempelvis otillbörligt medel inte ett krav för att en gärning ska anses vara människohandel. Om åklagaren lyckas bevisa att ett otillbörligt medel använts så utgör det i stället en försvarande omständighet som kan leda till att brottet anses vara grovt i stället för av normalgraden. Utformningen av Belgiens människohandelsbestämmelse framhålls av flera aktörer som en framgångsfaktor.¹²

● Det är svårt att bevisa exploateringssyfte

Gemensamt för både ärendena om människohandel för sexuella ändamål och människohandel i arbete är de svårigheter som råder kring rekvisitet exploateringssyfte. Enligt människohandelsbestämmelsen krävs ett så kallat avsiktssuppsåt, vilket är ett högt krav som är svårt att bevisa. En tidigare utredning¹³ har föreslagit att det bör ändras till ett lägre ställt krav på uppsåt, ett så kallat insikts- eller

¹² Delegationen mot arbetslivskriminalitet, SOU 2024:14. Delegationen har undersökt och dragit lärdomar från erfarenheter i andra länder i arbetet mot arbetslivskriminalitet. Flera lärdomar om arbetet mot människohandel dras från Belgien.

¹³ SOU 2016:70 s. 172 ff.

likgiltighetsuppsåt. Då behöver åklagaren inte bevisa att den misstänkte hade exploatering som avsikt med sitt handlade. Även med ett lägre krav på uppsåt skulle dock svårigheterna kvarstå att bevisa vad en gärningsperson borde ha insett vid ett visst tillfälle.

● **Oklarheter och höga krav om integritetskränkning**

I tillämpningen av människoexploateringsbrottet är ett centralt problem att det råder oklarheter om hur den integritetskränkning som ingår i brottet ska bedömas. Studien visar att kravet på integritetskränkning eventuellt lagts på en högre nivå vid domstolarnas tillämpning än vid människohandelsbrottet. Frågan är om detta är förenligt med lagstiftarens avsikt då brottet ska kunna fånga upp mindre allvarliga företeelser som inte faller under människohandelsbestämmelsen. Lagstiftarens beskrivning i förarbetena om att människoexploatering ska fånga upp en stor bredd av gärningar, från mindre företeelser till allvarliga kränkningar, kan också ligga till grund för den oförutsägbara rättstillämpningen.

● **Handelsåtgärder är olika svårt att bevisa beroende på exploateringsform**

Rekvisitet handelsåtgärd verkar inte ha orsakat några större tillämpningsproblem i ärenden om människohandel i arbete. I ärenden om sexuell exploatering ser det annorlunda ut på grund av oklarheter om hur olika handelsåtgärder ska tolkas och tillämpas.

● **Behov av mer kunskap, vägledning och erfarenhet**

I vissa ärenden handlar den oförutsägbara rättstillämpningen inte om att bestämmelserna är komplexa. I flera mål tyder domstolarnas bedömningar på att det saknas kunskap om brottsligheten och utsattheten. Studierna pekar på att kunskapen är låg om de maktförhållanden som råder mellan förövare och offer, hur kontroll kan utövas och den utsatta situation som många brottsoffer befinner sig i. I båda studierna lyfts särskilt att det finns okunskap om den utsatta situation det kan innebära att vara migrant. Detta har lett till att omständigheter som eventuellt bör tolkas som en utsatt belägenhet eller som integritetskränkande inte ansetts vara det. Studien om arbetskraftsexploatering visar även att det saknas kunskap om begreppet tvångsarbete och att fler ärenden bör kunna leda till åtal.

Därför finns det behov av att de domare som ska hantera människohandels- eller människoexploateringsärenden får kunskap och vägledning om brottsligheten. Det finns också behov av att domstolarna får mer erfarenhet av denna typ av ärenden och att vägledande praxis tas fram.

● **Tillräckliga resurser är avgörande**

För att domstolarnas erfarenhet ska öka krävs att stora komplexa människohandelsärenden drivs till domstol. Då är tillräckliga utredningsresurser och kompetens inom rättsväsendet avgörande. I den senaste rapporten från Sveriges nationella rapportör mot människohandel föreslås det att arbetet i exploateringsärenden måste fredas inom Polismyndigheten. Det föreslås också att det sätts in resurser med rätt kompetens som får arbeta förebyggande och uppsökande mot brotten.

● **Ersättning till brottsoffer är viktigt**

Båda studierna lyfter vikten av att brottsutsatta ska kunna utkräva olika typer av ersättning utöver det skadestånd de kan få vid fällande dom i ett brottmål. Exempel på kompensation är ersättning för utebliven lön eller att behålla de pengar som förövaren tjänade vid exploatering av annan i prostitution. Detta är en viktig del i upprättelsen för den brottsutsatta och ett sätt att säkerställa att brottsvinster inte hamnar hos gärningspersonen. Det skapar också incitament till att medverka i utredningar, vilket kan leda till mer effektiva och framgångsrika processer i domstol. Idag finns inga effektiva processer eller tydliga strukturer för hur offer för människohandel ska kunna utkräva kompensation.

REKOMMENDATIONER

Till Regeringen:

- Att en statlig utredning bör få i uppdrag att göra en översyn av bestämmelserna i 4 kap. 1a och 1b §§ brottsbalken (människohandels- och människoexploateringsbrotten). Översynen bör utvärdera om bestämmelserna har avsedd effekt och bedöma om det finns behov av förändringar i lagstiftningen.
- Att lämplig aktör får i uppdrag att erbjuda utbildningsinsatser till de allmänna domstolarna. Insatserna bör innehålla kunskap om den särskilda utsatthet som offer för människohandel ofta befinner sig i och hur det utnyttjas av förövare.
- Att effektiva mekanismer utformas för att brottsoffer ska kunna utkräva utebliven lön eller den vinst som gärningspersonerna tjänat på prostitutionsverksamhet. En utredning bör tillsättas för att lägga fram förslag på hur sådana mekanismer kan utformas.

Till Polismyndigheten:

- Att Polismyndigheten säkerställer att det finns resurser och tillräcklig specialistkompetens i hela landet för att framgångsrikt kunna genomföra robusta utredningar om människohandel eller människoexploatering.

Till Åklagarmyndigheten:

- Att Riksåklagaren driver fler ärenden om människohandel och människoexploatering till Högsta domstolen för att utveckla praxis och vägledning kring de rekvisit där det råder tolkningsproblem.
- Att åklagare i domstol åberopar fler uppgifter för att styrka målsägandens utsatthet och överväger att i större utsträckning åberopa sakkunnigvittnen för att förklara utsattheten och maktrelationen mellan parterna.

**JÄMSTÄLLDHETS
MYNDIGHETEN**

NSPM.

**Nationella samordningen mot
prostitution och människohandel**

Jämställdhetsmyndigheten | Vikingsgatan 3, 411 04 Göteborg
031-3929000 | info@jamstalldhetsmyndigheten.se | jamstalldhetsmyndigheten.se